

DIMENSIUNEA ISTORICĂ A CONTRACTULUI NORMATIV CA IZVOR AL DREPTULUI

Oleg PANTEA,
doctorand

Recenzent: ***Andrei NEGRU,***
doctor în drept, conferențiar universitar (USM)

SUMMARY

In the present article the authors highlight extremely important issues for doctrine and practice on the historical and theoretical aspect of the normative contract as a formal source of law. The information reflected in the article presents a significant interest, both in terms of theory and in practice, by identifying the origin and occurrence assumptions of the normative contract, which is a compulsory element of the knowledge truth process.

Pentru a cunoaşte un fenomen la justa lui valoare, e necesar a cunoaşte preistoria şi istoria sa. În acest context, extrem de importantă este cunoaşterea originii şi a premiselor apariției acestui fenomen. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre contractul normativ ca izvor al dreptului.

Dezvăluirea originii contractului normativ este un element obligatoriu al procesului de cunoaştere a adevărului. Fără cunoaşterea acestei probleme nu poate fi înțeleasă nici dezvoltarea, nici esența, nici rolul contractului normativ în sistemul izvoarelor de drept. Numai înțelegând de ce societatea prestatală nu a recunoscut întotdeauna contractul normativ ca izvor de drept şi de ce la o anumită etapă de dezvoltare acesta apare în mod inevitabil putem da uşor răspuns la întrebarea: care este esența şi valoarea contractului normativ?

Problema originii contractului normativ are însemnătate nu doar teoretică, ci şi practică. O interpretare justă a problemei în cauză serveşte drept temelie pentru înțelegerea problemelor contractului normativ, dar şi a altor probleme strâns legate de acestea.

Menționăm în aceeaşi ordine de idei şi faptul că procesul de apariție a diferitelor contracte normative ca izvoare ale dreptului nu poate fi legat doar de trecut, el este un proces continuu. Numai în perioada ultimilor ani pe arena juridică au apărut o mulțime de contracte normative noi, mai ales în materia dreptului internațional public.

Problema originii contractului normativ ca izvor al dreptului, a cauzelor care au determinat apariția lui a preocupat gândirea umană încă din antichitate. În acest sens ne-am propus să facem o caracteristică a unor concepții de bază privind originea contractului normativ. Evident, concepția care a cunoscut o dezvoltare mai amplă a contractului normativ este „teoria contractualistă" (a contractului social), legată de aşa personalități de seamă ale gândirii umane precum J.J. Rousseau, J.Locke, Th.Hobbes.

Această teorie cunoaşte mai multe variante. De exemplu, în viziunea lui Hobbes, adept al monarhiei absolute, pentru a se salva de dezastru, război, oamenii au încheiat un contract social. Prin contractul social încheiat între monarh şi supuşii săi, aceştia din urmă ar fi renunțat la toate drepturile lor şi întreaga libertate naturală în folosul monarhului, căruia îi recunosc o putere nelimitată. Purtătorul suveranității nu este poporul, ci monarhul. Hobbes afirmă însă posibilitatea omului de a ieşi din această stare de natură, mizeră şi odioasă – prin încheierea unui contract de a institui statul, care curmă războiul, desfrâul şi anarhia, dar care suprimă cu totul libertatea.[1]

În viziunea lui J.Locke, citat de Boris Negru, prin contractul social oamenii au jertfit nu toate, ci doar o parte a drepturilor lor inițiale în interesul asigurării pentru cealaltă parte a proprietății individuale şi a libertății. Contrar concepției lui Hobbes, el susține că omul este după natură sociabil şi că nici nu există stare naturală fără societate. În stare naturală omul are deja anumite drepturi, iar ceea ce lipseşte este autoritatea care poate să garanteze aceste drepturi. Pentru a obține o astfel de garanție, oamenii trebuie să renunțe la o parte din drepturile lor naturale şi aceasta se face prin contract. Dar acel care a fost învestit cu autoritatea publică nu poate să se folosească de ea după bunul său plac, pentru că însăşi autoritatea i-a fost încredințată pentru protecția particularilor.[2]

Deşi ideea contractului social nu-i aparţine, J.J. Rousseau susţine că nici o autoritate nu este legitimă decât dacă se bazează pe consimţământul celor ce i se supun. Dreptul acestei autorităţi nu vine de la natură, ci este întemeiat pe convenţie. Acest contract se bazează pe consimţământul unanim, iar asociaţia civilă este cel mai voluntar act din lume. Ca urmare, voinţa generală este singura care poate coordona forţele statului în vederea realizării scopului său, care este binele comun.[3]

Prin urmare, noţiunea de contract ca izvor formal al dreptului îşi are originea încă din antichitate. Aşa cum ne relatează doctrinele de specialitate, hotărârea poporului era considerată factor de configurare a contractului, a legii şi dreptului obişnuielnic. Contractul, la rândul său, a fost cunoscut pe baza formelor de stabilire a normelor juridice, caracteristice perioadei republicane a dreptului roman, care ulterior au fost implementate în jurisprudenţa Europei Occidentale.[4] Este vorba de doctrina dreptului unic care predomina în perioada Europei burgheze şi care atribuise contractului calitatea de izvor fundamental al dreptului.

Aşa cum susţine profesorul K.Kavelin, după o reorganizare fundamentală a structurii statului şi dreptului, în Europa viaţa cotidiană civilă şi politică era construită pe baza contractelor – un sistem de norme juridice stabilite prin voinţa poporului.[5]

În pofida faptului că Europa feudală timpurie era afectată de o sferă de acţiune a dreptului destul de limitată, totuşi un şir de factori social-economici au contribuit la dezvoltarea culturii dreptului în Europa Occidentală. Printre aceştia se numără:

✓promovarea vasalităţii, care reglementa raporturile juridice dintre suveran şi vasal[6];

✓ raporturile juridice dintre feudali şi ţărani, drepturile şi obligaţiile reciproce erau reglementate de normele contractuale[7];

✓ formarea dreptului orăşenesc şi comercial, care presupunea egalitatea şi reciprocitatea părţilor contractante.

În aşa fel, pe de o parte, raporturile juridice dintre autorităţi şi popor erau reglementate de normele contractuale care stabileau drepturi şi obligaţiuni reciproce, iar, pe de altă parte, în interiorul fiecărui grup de raporturi juridice se implementa principiul egalităţii şi reciprocităţii părţilor.

Cu referire la societatea medievală, în special la începutul Evului mediu, contractul normativ era caracterizat în ipostaza dreptului sacru (sfânt), iar activitatea justiţiei era fundamentată pe religie, puterea statului fiind concentrată în mâinile Bisericii. Toate actele, contractele normativ-juridice erau considerate o creaţie a divinităţii, iar monarhul, şeful statului, era reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ. Abia în anul 1089, Papa Grigorii al VII-lea susţine ideea că autorităţile şi poporul sunt legate între ele printr-un contract normativ-juridic. Ulterior, această idee a fost preluată de glosatori, care stabileau: „Împăratul este reprezentantul poporului, iar poporul va menţine ordinea publică, echitatea, pacea şi securitatea. Cel care încalcă cerinţele glosatorului se consideră tiran şi este lipsit de drepturile morale şi politice.[8]

Contractele cu caracter normativ ca izvoare ale dreptului au avut o aplicare mai largă acolo unde se constituiau tratate, acorduri de „înţelegere" între nobili şi oraşe, între monarh şi diverse pături sociale, între categorii de clase. Amintim, în acest sens, ***Magna Charta Libertatum***, încheiată la 15 iunie 1215 între monarh (Ioan Fără de Ţară) şi marii feudali. Magna Charta Libertatum este un document fundamental al Angliei medievale care reprezintă recunoaşterea de către regalitate a drepturilor nobilimii, ale Bisericii şi ale oraşelor din Anglia. Contractul normativ a fost semnat de către Regele Ioan Fără de Ţară (1199-1216), care în scurt timp a reuşit să se facă popular prin politica sa internă. Prin Magna Charta Libertatum, ca contract normativ, s-au pus bazele garantării drepturilor categoriilor privilegiate din Anglia în faţa eventualelor abuzuri regale şi a exercitării de către acestea a controlului asupra politicii fiscale a monarhiei.

Istoricul contractelor normative din dreptul românesc este regăsit în ***Tratatul de alianţă dintre Polonia şi Muntenia de la 1390***, îndreptat împotriva tendinţelor agresive ale Ungariei, care intenţiona să cucerească pământurile moldoveneşti. Recunoscând vasalitatea sa faţă de Polonia, prin prisma Tratatului de alianţă, Moldova putea să se opună mai uşor şi atacurilor venite din partea turcilor, tătarilor din Crimeea. Slavii şi moldovenii au luptat secole întregi împreună împotriva agresorilor turci, tătaro-mongoli, feudalilor germani. Totodată, alianţa dintre Moldova şi Polonia era dictată şi de interesele comerciale. Este caracteristic faptul că pentru comerţul cu Polonia au fost stabilite tarife vamale mai preferenţiale decât pentru celelalte ţări. Astfel, în anul 1408, negustorii din Lvov, pentru a trimite din Moldova în Crimeea 100 de oi, trebuiau să plătească o vamă în sumă de 90 de groşi, iar pentru a le trimite în Polonia – numai 15 groşi.

În aceeaşi conjunctură menţionăm ***Convenţia de la Cluj - Mănăştur din 6 iulie 1437***, care presupune înţelegerea (tratatul) de la Bobâlna dintre reprezentanţii răsculaţilor şi cei ai nobilimii. Răscoala de la Bobâlna a izbucnit în nordul Transilvaniei, dar s-a răspândit cu repeziciune spre comitatele Szatmár (Satu Mare)

şi Szabolcs şi a fost provocată de înăsprirea asupririi feudale şi de măsurile excepționale luate de episcopul Gheorghe Lepeş în anul 1436. În luna aprilie sau mai, pe dealul Bobâlna (în maghiară *Bábolna*) s-a adunat o oaste de țărani români şi maghiari, sprijinită de mii de locuitori ai oraşelor, de lucrătorii de la ocnele din Dej, Sic, Cojocna şi de unele elemente ale micii nobilimi, care au construit o tabără după model husit.[9] La sfârşitul lunii iunie 1437 au înfrânt armata nobililor, obținând la 6 iulie 1437 prin Convenția de la Cluj - Mănăştur satisfacerea unor nevoi sociale, economice şi politice, cum au fost: dreptul de liberă strămutare, abolirea „nonei" (dijma din vin şi din grâu), micşorarea rentei feudale în bani, natură şi muncă etc.[10]

Ulterior, ca răspuns la Răscoala de la Bobâlna, la 16 septembrie 1437 a fost încheiat un pact de ajutor reciproc între trei grupuri sociale din Transilvania: nobilimea (majoritatea maghiară), orăşenii saşi şi răzeşii secui, cunoscut sub numele de ***Unio Trium Nationum*** (Uniunea celor Trei Națiuni de la Căpâlna). Uniunea preciza ca atunci când una dintre părți va fi atacată, ceilalți să fie datori să-i dea ajutor. De asemenea, a stabilit eliminarea completă a iobagilor din viața politică şi socială din Transilvania, deşi ei formau vasta majoritate a populației. Poziția românilor transilvăneni, majoritatea dintre ei iobagi, era mult mai dificilă, deoarece Unio Trium Nationum excludea în mod tacit grupul etnic român (Universitas Valachorum) din Uniune şi de la orice formă de participare politică şi socială. Deşi înțelegerea este cunoscută în istorie sub numele de Unio Trium Nationum, această sintagmă nu apare ca atare în textul pactului, ci ca ***Fraterna Unio*** (Uniunea Frățească).[11]

Subliniem, de asemenea, ***Tratatul de prietenie între Moldova şi Ungaria din 1475,*** potrivit căruia Ştefan cel Mare obține promisiunea din partea regelui ungar, precum că fugarii din Moldova nu vor primi azil în Ungaria; ***Convenția din 1475 cu privire la acțiunile comune în regiunea de frontieră împotriva „oamenilor răi",*** încheiată între domnul Moldovei şi regele Poloniei, care relevă despre acțiunile comune împotriva detaşamentelor armate de țărani[12]; ***Hrisovul lui Leon Vodă Tomşa din 15 iulie 1632,*** care marchează preocupările româneşti timpurii pentru definirea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului, considerat în literatura de specialitate ca fiind pe acelaşi plan din punctul de vedere al importanței cu Cartele drepturilor: Pravilele lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, Pravilniceasca condică tipărită de Alexandru Ipsilanti, Suplex libellux Valachorum, Moțiunea de la Blaj.[13]

O importantă încărcătură istorică despre contractul normativ ca izvor al dreptului este reflectată în ***Contractul normal din Basarabia din 1846,*** care reglementa nişte înțelegeri benevole dintre moşieri şi țărani în scopul determinării loturilor de pământ şi prestațiilor țărăneşti. Contractul normal din Basarabia a constituit o parte integrantă a politicii agrare a țarismului din perioada descompunerii şi crizei sistemului feudalo-iobăgist, care propunea țăranilor să încheie înțelegeri benevole cu moşierii privind condițiile de folosire a pământului. Potrivit regulilor prevăzute în Contractul normal, în cazul în care părțile nu ajungeau la o înțelegere, moşierii trebuiau să dea țăranilor în folosință loturi de pământ, iar țăranii erau obligați să îndeplinească anumite prestații în folosul moşierilor. Contractul normal determina atât suprafața de pământ pe care moşierul era obligat s-o pună la dispoziția țăranilor, cât şi volumul prestațiilor țărăneşti către moşieri. Prin urmare, contractul normal avea drept sarcină prioritară asigurarea moşierilor de pământuri cu forță de muncă necesară în scopul sporirii producției gospodăriilor. Totodată, contractul normal din 1846 reglementa procedura de trecere a țăranilor de la un moşier la altul, care presupunea prevenirea obligatorie a proprietarului cu şase luni înainte de plecare.[14]

Deşi era una act juridic benevol, Contractul normal din 1846 impunea anumite clauze țăranilor, care erau nevoiți să se supună tuturor cerințelor înaintate de moşieri. Iar atunci când țăranii refuzau semnarea unui asemenea contract, autoritățile țariste îi sileau prin bătăi şi amenințarea de a-i lăsa fără loturi de pământ. Despre asemenea cazuri ne vorbesc documentele țăranilor şi ale reprezentanților oficiali ai Guvernului țarist (în materialele anchetei din 27 septembrie 1858 cu privire la atitudinea moşieresei Deleanova față de țăranii ei din satul Drăgăneşti, jud. Soroca, se spunea că „copiii țăranilor erau siliți să muncească la lucrări grele, peste puterilor lor, şi, atunci când încercau să fugă, ca pedeapsă erau ferecați în lanțuri").[15]

În fine, instaurarea şi consolidarea Contractului normal din Basarabia a constituit un pas important în vederea suprimării sistemului violent feudal-iobăgist, o încercare a țarismului de a reglementa pe cale paşnică raporturile juridice dintre țărani şi moşierii de pământuri.

Cu referire la abordarea teoretico-istorică a contractelor normative constituționale, subliniem că acestea s-au manifestat în sensul formării federațiilor şi confederațiilor, acte prin care s-au stabilit principiile de funcționare a statului federativ, competența formațiunilor statale şi, respectiv, a statelor membre ale federației sau confederației:

✓***Confederația elvețiană,*** care este recunoscută ca fiind cea mai veche confederație, încă din 1291.

Având în componența sa zece cantoane, la 21.12.1481 confederația elvețiană a fost proclamată oficial, iar ulterior, în lumina Constituției din 1848, Elveția se transformă într-un stat federativ, păstrându-şi denumirea „Confederația elvetică";

✓ **Statele Unite ale Americii**. Contractul normativ de început este Declarația de Independență din 4 iulie 1776, adoptată de către congresul continental în urma căruia coloniile răsculate se unesc în Statele Unite ale Americii, formând un stat liber şi independent. În Declarație se afirmă că toți oamenii se nasc egali şi că poporul are dreptul să-i alunge pe tirani şi să instituie un guvern propriu. Principiile Declarației erau direcționate împotriva monarhiei şi a asupririi coloniale. Pentru acele timpuri, Declarația de Independență a SUA a constituit un remarcabil act progresist şi revoluționar.[16] Structura administrativă inițială a țării a fost o confederație, fondată în 1777 (în 1781 fiind ratificată baza sa) – Articles of Confederation. După dezbateri îndelungate, acest document a fost înlocuit în 1789 de către Constituția Statelor Unite ale Americii, care a creat un sistem politic mai centralizat.

✓ **Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste**. Formarea URSS, în anul 1922, a avut loc în forma juridică a unui contract normativ încheiat la conferința delegațiilor congreselor sovietice ale Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse, Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, Republicii Sovietice Socialiste Bieloruse şi a Federației (RSS) Transcaucaziene, alcătuite din Gruzia, Armenia, Azerbaidjan, adoptat de către primul Congres unional al Sovietelor din 30 decembrie 1922, care a intrat apoi în cuprinsul Constituției URSS din 1924 şi al celei ulterioare. Pe parcursul anilor, în componența URSS au intrat 15 republici unionale, printre care şi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (în componența URSS din 1940-1941 şi 1944-1991).[17] Însă, accentuându-se caracterul nedemocratic al principiilor care au stat la baza făuririi Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, un stat centralizat, condus riguros de către Moscova, s-a pus apoi problema găsirii unei noi forme democratice de acord între republicile suverane – *Acordul cu privire la crearea Comunității Statelor Independente*, semnat la Minsk, la 8 decembrie 1991 între Bielorusia, Federația Rusă şi Ucraina, acord prin care Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, ca subiect al dreptului internațional şi realitate geopolitică, încetează de a mai exista. Republica Moldova a ratificat Acordul de constituire a CSI prin Hotărârea Parlamentului nr.40-XIII din 8 aprilie 1994.

Structura federativă sau confederativă a statelor este constituită în mare parte pe principiile teritorial (Brazilia, Mexic, Australia, Germania, Austria), național, etnic, lingvistic, apartenență religioasă (Emiratele Arabe), asistența mutuală şi apărarea comună, precum şi relațiile cu statele străine. Totuşi, formarea acestor state se bazează pe principii democratice, statele membre ale federației sau confederației exprimându-şi liber acordul de voință. Este inacceptabilă, însă, varianta URSS – stat format pe principii dictatoriale ruseşti[18], acolo unde democrația şi dreptul națiunilor la autodeterminare erau nişte ficțiuni.[19]

Astăzi, societatea pune accentul tot mai pronunțat pe sistemul democratic de mediere, exprimat între părți, în procesul de creare a normelor juridice. Caracterul de conciliere, manifestat prin esența contractului normativ, ridică calitatea normelor contractuale la un nivel net superior normelor juridice, reflectate prin alte forme ale dreptului, stabileşte o eficiență de perspectivă în procesul de realizare praxiologică şi, respectiv, îi determină o calitate democratică superioară întregului sistem al dreptului. Menționăm ca contracte normative contemporane:

✓ ***Memorandumul*** de înțelegere între Guvernul Republicii Moldova şi Guvernul Statelor Unite ale Americii referitor la acordarea asistenței în cadrul Proiectului de asistență socială şi accesul prioritar la energie, aprobat prin Hotărîrea Guvernului nr.1227 din 13.11.2001[20];

✓ ***Convenția*** dintre Republica Moldova şi Republica Cehă pentru evitarea dublei impuneri şi prevenirea evaziunii fiscale cu privire la impozitele pe venit şi pe proprietate, ratificată prin Legea Parlamentului nr.451 din 30.12.2004[21];

✓ ***Acordul*** între Guvernul Republicii Moldova şi Guvernul Muntenegrului cu privire la asistența reciprocă în domeniul vamal, semnat la Chişinău la 27 octombrie 2008, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1384 din 05.12.2008.[22]

Drept consecință, analizând aspectul istoric al contractului normativ, subliniem că această instituție juridică a evoluat şi s-a dezvoltat în interdependență cu procesul de dezvoltare a statului şi dreptului, determinând un aport semnificativ în procesul de perfecționare a cadrului normativ-juridic al fiecărui stat, iar contractele normative menționate mai sus constituie acea piatră de temelie care stă la baza dimensiunii umane a oricărui stat democratic. Astăzi, importanța contractelor normative este vădită, dat fiind faptul că pe baza lor s-a lărgit sfera de colaborare între organele statelor şi dintre state în parte, acestea din urmă realizând diferite strategii, programe comune de activitate. În ce priveşte societatea moldovenească, ea trebuie să fie instruită în spiritul democrației

participative. Ea urmează să fie conştientă de rolul atribuit cetăţeanului într-o democraţie veritabilă. Aşa cum sublinia profesorul rus O. Vinsent în lucrarea sa *Sensul federalismului american*, „în societate există o varietate de autorităţi legislative, însă creaţia juridică aparţine, într-un fel sau altul, tuturor segmentelor comunităţii”.[23]

Note:

[1] *A se vedea:* I.Craiovan. *Introducere în filosofia dreptului*. – Bucureşti: ALL Beck, 1998, p.39.

[2] *A se vedea:* B.Negru, A.Negru. *Teoria generală a dreptului şi statului.* – Chişinău: Bons Offices, 2006, p.69.

[3] *Ibidem,* p.70.

[4] Cultura şi tradiţiile dreptului roman, prin structura şi construcţia lor juridică, au constituit tezaurul fundamental al temeiurilor şi noţiunilor limbajului şi gândirii juridice contemporane. O recepţie similară a fost reflectată şi asupra sistemului de drept al Europei Occidentale, ceea ce a contribuit la formarea unui sistem juridic european bine structurat, util şi avantajos.

[5] *A se vedea:* К.Кавелин. *Наш умственный строй. Статьи по философии русской истории и культуры*. – Москва, 1989 (серия «Из истории отечественной философской мысли»), p.311.

[6] *A se vedea:* Г.Дж. Берман. *Западная традиция права: эпоха формирования*. – Москва: МГУ, 1994, p.291, 294.

[7] *Ibidem*.

[8] *A se vedea:* Н.Виноградов, В.Хропанюк. *Теория государства и права:* Учебное пособие. – Москва: Интерстиль, 1998, p.505.

[9] *A se vedea:* Du Nay Alain. *Români şi maghiari în vârtejul istoriei* / Traducere Bogsányi Dénes. – Buffalo-Toronto: Matthias Corvinus, 2001, p.58.

[10] *A se vedea:* A.Smochină. *Istoria universală a statului şi dreptului (epoca antică şi medievală).* – Chişinău: Tipografia Centrală, 2002, p.107-109.

[11] *A se vedea:* Du Nay Alain. *Op. cit.,* p.59.

[12] *A se vedea:* V.Cerepnin, Ia.Grosul, Iu.VANOV et al. *Istoria RSS Moldoveneşti (din timpurile cele vechi până la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie)*. Vol. I. – Chişinău: Cartea Moldovenească, 1967, p.698-699.

[13] *A se vedea:* V.Georgescu. *Hristovul din 15 iulie al lui Leon vodă Tomşa în Ţara Românească şi problema cărţilor de libertate* // RDL, 1976, nr.7, p.1019-1020.

[14] *A se vedea:* L.Cerepnin, Ia.Grosul, Iu.Ivanov et al. *Op. cit*., p.446-447.

[15] *Ibidem,* p.448.

[16] *A se vedea:* A.Smochină. *Op. cit.*, p.18.

[17] http://history.claw.ru/it_UUSR.htm.

[18] *A se vedea:* Im.Geiss. *Istoria Lumii: din preistorie până în anul 2000* / Traducere de Aurelian Cojocea. – Bucureşti: ALL Educational, 2002, p.479.

[19] *A se vedea:* S.Nazaria. *Istoria Universală Contemporană (1914-2002)*. – Chişinău: Civitas, 2002, p.39.

[20] Tratate internaţionale, vol. 22. – Chişinău: MOLDPRES, 1999, p.375.

[21] Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr.013.

[22] Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.221-222.

[23] *A se vedea:* О.Винсент. *Смысл американского федерализма* / Перевод с английского, общая редакция и предисловие д.э.н. Облонского А. – Москва: Арена, 1993, p.127.